

magyar szavalóművészet (Néhány fontosabb sajtóorgánumban tükrében). Doktori értekezés. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politika-, Közigazgatás- és Társadalomtudományi Kar, Kolozsvár, 2016. 91–104. o.

5 Megjelent kétkötetes szerkesztett változata: Adorjáné Weress Margit: Magyar szó Erdélyben I–II. Szerkesztette: Lektor Katalin. Kritikon – Polis, Kolozsvár, 2018–2019.

6 PIM Kt. V. 4557/21/33. A levelek megsemmisüléséről: Berényi Károly e-mail üzenete Széman E. Rózsának, 2014. március 25.

7 A. Weress M. – Reményik S., Szudvh., 1933. okt. 22. PIM Kt. V. 4557/21/43.

8 Rokon álmok álmodója. Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése. S. a. r. Lektor Katalin. Polis – PIM, Kolozsvár – Budapest, 2014. 5–27. o.

9 W. M. egy ismerőse, volt szomszédja szeret mindenféle dolgokat kombinálni kis részletekből, többek közt az ő és Reményik barátságáról is, ezért Weress Margit azt mondta neki, hogy már rég nem leveleznek; most ez a nő bemegy Kolozsvárra, valószínűleg a Pásztortűz szerkesztőségébe is, ezt szerette volna addig megírni Reményiknek. Lásd: A. Weress M. – Reményik S., Ne., 1923. máj. 8. PIM Kt. V. 4557/21/21.

10 A. Weress M. – Reményik S., Kv., 1920. dec. 3. PIM Kt. V. 4557/21/2.

11 A. Weress M. – Reményik S., Ne., 1921. nov. 9. PIM Kt. V. 4557/21/9. Kiemelés az eredetiben.

12 A. Weress M. – Reményik S., Ne, 1921. okt. 26. PIM Kt. V. 4557/21/8.

13 Rokon álmok álmodója, i. m. 62. o. Reményik S. Áprily L.-nak, Kv., 1921. nov. 4. (90. o.)

14 Reményik Sándor összes versei. Arcanum, Budapest, 1998. (internetes elérés: <https://mek.oszk.hu/01000/01052/html/vers0401.htm#25> letöltés ideje: 2020. június 22.)

15 Reményik Sándor összes verse. II. kötet. Polis – Kálvin – Luther, Kolozsvár – Budapest, 2005. 84. o.

16 Uo. 87–88. o.

17 A. Weress M. – Reményik S., Ne, 1921. dec. 10. PIM Kt. V. 4557/21/10.

18 Reményik Sándor: Erdélyi március. Válogatott versek. Álmodsz-e róla? Kiadatlan versek és levélszemelvények. Összeállította és gondozta: Imre László – Imre Mária – Sövényházné Sándor Judit. Orpheus Könyvek, Budapest, 1990.

19 Uo. 419–420. o.

20 A. Weress M. – Reményik S., Torda, 1925. dec. 31. PIM Kt. V. 4557/21/30. Kiemelés az eredetiben.

21 Rokon álmok álmodója, i. m. 212. o. Áprily L. Reményik S.-nak, Bp., 1931. április 16. (233–234. o.)

NÉMETH József

Nemzeti történelem – technikai kultúra

Tudománytörténeti fordulópontok
a 18. század végéig

Milyen volt a technikai kultúra és a természettudományos műveltség Magyarországon a honfoglalás utáni századokban? Hazát teremteni – nem annyit jelent, hogy meghódítani a Kárpát-medence egy darabját. A honteremtés kultúrát, műveltséget, új életformát jelentett. A kiépülő egyházszervezetek – püspökségek – a királyi hatalom megerősödésével párhuzamosan a művelődés, a kultúra, s ezen belül a technikai kultúra centrumai is lettek. A 11. században már megtalálhatók a szolgálat nemétől elkülönített falvak: vasas: tributarius ferri, kovács: fader, ötvös: aurifader, fazekas: figullus, ács: carpentarius stb. A korabeli latin oklevelekben több technikai eszköz magyarul is olvasható, pl. emelő, fahíd, felülcsapó malom, zsilip stb.

A 12. században Magyarországon három vaskohászati központ található: Nyugat-Magyarország: Kőszegfalva, Vasvár, Észak-Magyarország: Rudabánya, Dél-Magyarország: Pécsvárad. Az előállított vasból mezőgazdasági eszközöket (sarló, kasza, eke), valamint a lószerszám részeit (zablát) készítették. Mindezek mellett fegyvereket (kard, nyílhegyek). A vasat külföldre is szállították. A danski piacon legkeresettebb volt a spanyol, a svéd és a magyar vas ebben az időben. (12 hordó magyar vasért 25 tonna heringet adtak.)

A szövés-fonás több tárgyi emléke került elő a Tiszalök környéki ásatásokon. Az oklevelek tanúsága szerint ismerték a lábbal hajtott szövőszéket. III. Béla korá-

ban európai hírű ötvösműhelyek működtek Magyarország területén. Nagy Lajos király kézműipart fejlesztő tevékenységének hatására növekedett a céhek száma, de Zsigmond király már figyelmeztette a különböző szakmákat üzöket: „senkinek sem szabad más mesterségébe vágni”.

A 15. században a hadiipar új ága az ágyúöntés kezdte virágkorát élni. Az ágyúöntők (prixidáriusok) hazai és nemzetközi elismertségre tettek szert. Az 1450-es években az orosz cár több levelet írt Mátyás királynak, majd követte útján is tudatta: „Mutatná meg hozzánk való barátságát, küldene nekünk ágyúöntő mestereket”. Arany- és ezüstműveseket, valamint építőmestereket is kértek az orosz cárok Magyarországról. Ebben az időben a növekvő igények miatt az ércbányák termelése fokozódik. Itt kell megemlítenünk Thurzó János nevét (1437–1508), akinek jelentős szerepe volt a magyarországi ércbányák termelésének növelésében. Mátyás király hatalmazta fel pl. 1475. április 24-én hét Garam-menti bányaváros vízemelő gépekkel történő ellátására, s arra kérte a királyt, hogy más bányavárosokban is állítson fel vízemelő gépeket. Thurzó eljárást dolgozott ki a réznek a réztartalmú ólomércből történő kiválasztására. De a kutatási eredmények megvalósítására ebben az időben is pénz kellett, amelyből akkor is nagy hiányt szenvedett az ország. Thurzó szakértelmével felkeltette a Fuggerek figyelmét, s finanszí-

rozták kísérleteit, de ennek nagy ára volt, mert megszerezték az érlelőhelyek feltárásának jogát.

A mezőgazdasági termékek – gabona – feldolgozását vízre épített hajómalmokkal végezték. A Delft és Köln környékén már a 13. században ismert szélmalomok a 14–15. században Magyarországon is meghonosodtak.

A technikai kultúra elterjesztéséhez, műveléséhez megfelelő szakirodalomra, valamint képző intézményekre volt szükség abban az időben is. Szóljunk ezekről röviden. Az első Magyarországon megjelent könyv, amely már természettudományos – jelen esetben matematikai – problémákat is feldolgozott, Gellért püspök 11. század végén megjelentetett *Deliberatio* c. munkája. A Szt. Benedek rend tagjai által a 12. században írt kódex – Pray kódex (18. században Pray György találta meg s ma Esztergomban őrzik) – naptárszámításokkal is foglalkozott. II. András udvarában a 13. század elején több csillagász élt. Európában ebben az időben sorra alakultak azok a nagy vonzókörzettel bíró oktatási intézmények, amelyekben a tanulni vágyó fiatalok a tudomány egyetemességét felső fokon elsajátíthatták. Bologna, Párizs, Padova, Cambridge jelzik a mérföldkövet. A Rajnától keletre évszázadokon át nem volt más választása a tanulni vágyóknak, mint útra kelni ezekre az egyetemekre. III. Béla főleg Párizsba küldte tanulni későbbi udvari alkalmazottjait. A legrégebb fennmaradt magyar gesta szerzője P. mester (P. dictus magister) – akit a magyar történeti irodalom Anonymusként ismer – szintén Párizsban tanult.

A 14. század második felére virágkorát élő magyar királyságnak a korábnál jóval nagyobb számban volt szüksége európai színvonalon művelt férfiakra az egyházi és világi hivatalokban. Vilmos pécsi püspök és királyi kancellár meggyőzte Nagy Lajost egy magyarországi egyetem alapításának szükségességéről. V. Orbán pápa 1367. szeptember 1-jén adta ki egyetemalapító

oklevelét (amelynek sajnos csak a másolata maradt meg). Az egyetem – a töredékes források tanúsága szerint – az alapító király haláláig működött. Zsigmond uralkodása alatt létesült először egyetem az ország fővárosában, a gyors fejlődésnek indult Budán. 1395 októberében adta ki IX. Bonifác pápa az obudai egyetem alapítólevelét. Itt tanított csillagászatot Bisznarói György. Harmadik középkori egyetemalapítási kísérletünk Mátyás király kancellárjának Vitéz János esztergomi érseknek nevéhez fűződik, aki Janus Pannonius pécsi püspökkel együtt Pozsonyban 1467. július 20-án megnyitotta az *Academia Istropolitana*-t (közismert nevén a pozsonyi egyetemet). Nemzetközileg elismert tanárokat nyert meg az oktatáshoz. Köztük a Mátyás udvarában sokat tartózkodó Johannes Müllert, ismertebb nevén Regiomontanust, a csillagászat európai híru professzorát. Hasonlóan neves csillagász volt Martinus Ilkusz. Ő Krakóból került Itáliába, onnan Magyarországra. Regiomontanus budai tartózkodása alatt írta 1474-ben *Ephemerides* c. munkáját, amely a középkor hajósainak volt nélkülözhetetlen szakkönyve.

Hosszú ideig úgy tudták, hogy a híres 1577-es *Debreceni Aritmetika* az első számtankönyvünk. Az 1890-es években Hellebrandt Árpád Hamburg város könyvtárában megtalálta Magyarországi György 1499-es matematika könyvét. A *Magyar Könyvszemle* 1893-as számában közölte róla ismertetőt Szily Kálmán műegyetemi professzor (aki a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapítója volt). Magyarországi György műve egykoron Hollandiában jelent meg. Utrechtben volt pap s a város számológymestere (könyvében ismerteti többek közt a korabeli magyar pénzeket).

A magyarországi felsőoktatás újjászervezésére – hiszen a korábban ismertetett egyetemek rövid életűek voltak – a reformáció után a három legjelentősebb egyház – katolikus, református, evangélikus – egyaránt kísérletet tett.

Az ország legismertebb református kollégiumai a 16. század hatvanas éveiben alakultak (Debrecen, Sárospatak, Pápa), s a 17. században (Nagyvárad, Gyulafehérvár). Ezekben az intézményekben jelentős helyet kapott a természettudományos tárgyak oktatása.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben úgy határozott, hogy Nagyszombatban protestáns akadémiát alapít, az iskolának 24 tanuló számára ösztöndíjat adományozott. Tervét különböző okok miatt nem tudta megvalósítani, s 1620. május 1-jén fejedelmi székhelyén, Gyulafehérvárott hozta létre iskoláját.

A korabeli evangélikus főiskolák közül legjelentősebb az 1598-ban alapított nagyszombati akadémia, majd 1667-ben megnyitották az eperjesi akadémiát. A peregrináció – az egyetemjárás – s egyben az értelmiség felkészítése jövőre hivatására tudatos előkészítő munka eredménye volt. Jól mutatja ezt Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem Gyulafehérvárról 1618. január 28-án írt levele Bojti Veres Gáspár alumnusának. „Téged arra intünk, hogy ha elmédben továbbtanuláson fordítasz, és magasabb fokú tanulmányokkal kívánsz foglalkozni, négy évre vállaljuk annak költségeit. Azt akarjuk, hogy Heidelbergből, egy vagy fél évre Paduába menj, és innen Párizsba utazván, ott fél évig maradj, s végül onnan kijöven, tanulmányutadról hozzánk visszatérj. Meghagyjuk, hogy eziránti hajlandóságodról minket mihamarabb tudósíts. Hogy ezzel kapcsolatos elgondolásunkat megértsed, azt akarjuk neked tanácsolni, hogy ne csak a teológiai, hanem filozófiai tanulmányaidat is szorgalmasan alapozd meg, hogyha majd hozzánk visszatérsz, mind Isten egyházában, mind világi ügyekben, és a külpolitikában és bármiben kívánjuk munkásságodnak hasznát vehessük, s néped és hazád számára hasznosnak találjassál.”

Bethlen Gábor fejedelem és mások javaslatára magyar diákok indultak el Heidelberg, Wittenberg, Pádua egyetemére,

hogy diplomásként onnan visszatérve tanítsanak, kutassanak, alkossanak idehaza. Az egyetemjárás irányát, helyét természetesen meghatározta a vallási hovatartozás.

Mindezekkel párhuzamosan több külföldi tudós oktatott magyar egyetemen, főiskolán, vagy működött orvosként fejedelmi udvarokban, illetve jártak természetbúvárként az országot, feltérképezték flóráját, állatvilágát, leírták folyóit (Clausius, Marsigli, Jacquin). Sokszor meg nem értés volt osztályrészük. Sokszor még a különböző oktatási intézmények sem tudták hasznosítani tudásukat, s kísérleteiket látva a kor embere varázslóknak hitte őket.

Néhányukat szinte Európa minden országa magáénak vallja. Ilyen volt Verancsics Faustus (1551–1617). Maga választotta humanista nevén Verancius Faustus-t a magyarok humanista írónak, politikusnak, a horvátok történetírónak, az olaszok olasz mérnöknek tartják. A dalmáciai Sibenik (Sebenico) városkában született, horvát eredetű családból, akik közel száz éve álltak már a magyar királyi udvar szolgálatában. Nagybátyja esztergomi érsek és magyar királyi helytartó volt. Korán árvaságra jutott. Nagybátyja nevelte Pozsonyban (itt tanulta meg a magyar nyelvet), majd a paduai egyetemen tanult. 1579–1581 között Veszprém várkapitánya volt. E szolgálat több technikai kérdés megoldása felé irányította figyelmét. 1582-ben a királyi udvar magyar titkára lett. Ebben az időben több kiváló olasz hadmérnököt alkalmaztak a magyarországi végvárak megerősítésére. Verancsics elmélyült a műszaki tudományokban.

Eredményei közül szólunk néhányról: 1603-ban levelet írt a németalföldi kormányzóknak Ostende kikötőjének korszerűsítéséről. Tervrajzot mellékelte cölöpök, zsilipek és horgonyok kombinációjával. Közben megjelentette ötnyelvű szótárát (1595): „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae”. Több munkája közül kiemelkedik a

Machinae novae (Velence 1616?), az új gépezetek illusztrált leírása. Technikai munkásságára hatással volt Leonardo szellemi öröksége. Eredeti ötletei közül kiemelkedő: az acél kocsiúró, súrlódásos kerékfékezés, a lánchíd és szélturbina. Az agrártechnika fejlesztése fontos szerepet kapott munkásságában. Ebben egyértelmű magyarországi tapasztalata (örlőmalom, prés, cséplés, gabonamosás, rostálás, hántolás, szítálás ábrázolt leírása). A mérnöki tudományok majd minden területének művelője, s találmányai alapján az agrármérnökök egyik első képviselője volt.

A turbina őseinek feltalálója, Segner János András (Pozsony, 1704. október 9. – Halle, 1777. október 5.) más utat járt. A lutheránus Segner család a reformáció kezdeti idején a vallásüldözés elől menekülve vándorolt Magyarországra. A Debreceni Református Kollégiumban tanult, majd Jénába utazott, ahol orvosi tanulmányokat folytatott, s mellette fizikát, matematikát hallgatott. 1730-ban szerzett orvosi oklevelet. Előbb Pozsonyban praktizált, majd városi orvos lett Debrecenben. 1733-ban Jénában tanított. Mikor 1735-ben megszervezték a göttingeni egyetemet, ő lett az első fizika, matematika, kémia tanár, s alapítója a göttingeni csillagvizsgálónak. 1755-ben Halléba került, a fizika, matematika és a csillagászat professzora lett. Segner János halléi előadását meghirdető 1755. április 27-i bemutatkozó programjában írta: „Kezdetől fogva, mióta az egyetemen oktatok, céлом volt, hogy (...) gondosan felülvizsgáljam azt, amit a hallgatóknak előadhatok (...) és a téveszméket mellőzzem (...) Keresni fogom a felesleges anyag kiküszöbölésének lehetőségét és arra fogok törekedni, hogy azokat, akiket a tudásszomj hozzám vezetett, minél rövidebb úton célhoz juttassam.” (Rationen praelectionum Suarum exponit atque specimen theoriae turbinum Subinqig.)

Tudományos munkásságának elismeréseként tagja lett Pétervári, Berlin, Göttingen tudományos akadémiáinak, valamint a lon-

doni Királyi Társaságnak. Találmányai: a turbina őse (Segner kerék) malmot hajtott, kén-dioxid felhasználása gabona vetőmagvak fertőtlenítésére, fahamu felhasználása trágyázásra, foglalkozott cukor, szesz, puska-por gyártásával. A Hold egyik kráterét róla nevezték el.

A 17. századi magyarországi felsőoktatás történetében meghatározó állomás 1635. május 12., amikor aláírták a nagyszombati tudományegyetem alapító levelét. Pázmány Péter érsek – a neves hitvitázó és művelt katolikus főpap – kulturális és tudományos központtá tette Nagyszombatot. Az egyetemet alapvetően matematika tanárok képzésére hozta létre, ahol a természettudományos oktatás magas színvonalát valósította meg. Kezdetben két karral működött, 1777-ben került át az egyetem az ország fővárosába, Budára. A természettudományos oktatás szervezeti kereteinek megteremtésével szinte párhuzamosan – főleg a bányavárosokban – új technikai kultúrák terjedtek el, illetve fejlődtek tovább. A bányákban egyre több helyen alkalmaztak felvonó gépeket, s 1627-ben Selmechányán vezették be a bányarobbantás technikáját. A 18. század elején Angliában Newcomen ötlete alapján elkészítették az első atmoszférikus gőzgépet. A kontinensen először 1722-ben a Selmechánya melletti Újbányán helyezték üzembe az ezen elven működő „tüzes gépet”, amelyet 1728-ban Montesquieu is megnézett.

A bányaszivattyúk fejlesztésében jelentős szerepe volt Hell Máté Kornélnak és fiának, Hell Józsefnek (találmányukat selmeczi szivattyú néven ismerik). A szervezett képzés érdekében 1735-ben III. Károly király Selmechányán bányatisztképző iskolát alapított, amely 1770-ben akadémiai rangot kapott.

Szólni kell az 1763-ban alapított Collegium Oeconomicumról. Gr. Esterházy Ferenc kancellár 1763. augusztus 6-án Mária Terézia királynőtől egy gazdasági kollégium felállítását kérte. „Kívánatos olyan iskolának a felállítása, ahol praktikus geometriát,

számadási módszereket és térképkészítést tanulnak”, hozzáteszi: „a geometria praktika (gyakorlati mértan – N. J.) a mechanika ismerete nélkül lehetetlen.” A királynő támogatta Esterházy javaslatát, s húsz ifjú ellátásához elegendő összeggel járult hozzá az iskola megnyitásához. A különböző tantárgyak felsorolásától eltekintünk, csupán jelzésszerűen megemlítjük, hogy a matematika tanárának feladata volt a geometria, mechanika, hydraulica oktatása. Fennmaradt az első itt készült kéziratos térkép, az Esterházy uradalomról. A Collegium Oeconomicum volt Magyarországon az első olyan felsőfokú intézmény, amely a természet- és műszaki tudományokat együtt oktatta. Az oktatás nyelve – eltérően a többi felsőoktatási intézményétől – német volt. A Collegium Oeconomicum 1776-ban leégett. Az intézet, a megmentett taneszközökkel együtt Tatára költözött.

Mint említettük a Pázmány Péter alapította Tudományegyetem 1777-ben Budára került. Az egyetem tanácsa 1780-ban tette meg első javaslatát egy mérnöki tanfolyam létesítésére, majd ezt egy újabb javaslat követte 1782. február 12-én, amelyet II. József császár és király elfogadott s röviddel utána aláírta az Institutum Geometrico Hydrotechnicum alapító levelét. „Mivel általában igen nagy szükség van a földmérő, vízépítő és mechanikai tudományokra, de különösen a Magyar Királyságban és csatolt tartományokban, (...) ahol az előző századok annyi háborúja és viszontagságai után a birtokviszonyok igen zavarosak, igen nagy vidékek víz alatt vagy mocsarakká alakulva hevernek, a malomgátak rosszul vannak építve, a közutak elhanyagoltak, nyilvánvaló ezen tudományok oktatásának szükségessége (...)”

Az Institutum Geometrico Hydrotechnicum, magyar nevén Mérnöki Intézet, a mai Budapesti Műszaki Egyetem előintézménye. A Mérnöki Intézetben – ahol a tanulmányi idő három év volt – alapvetően földmérnököket, a vízi munkála-

toknál, folyó- és árszabályozásnál irányító szakembereket képeztek. Ezt szolgálták az itt tanított tantárgyak. Ugyanis többek között longimetriát (hegyek vízszintes és magasság mérése), hidrodinamika és folyók libellációja (vízszintezése), katonai méréstant és gazdasági alakok átváltoztatása (földmérés) c. tárgyakat tanítottak. Fontos helyet és szerepet kapott a rajz művészete (térképkészítés).

Már a 15. századtól találkozunk – az adott kor színvonalának megfelelő – kéziratos térképekkel. Valószínűleg Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek Lázár nevű titkára készítette el az első Magyarországot ábrázoló nyomtatott térképet (1528).

A Mérnöki Intézet hallgatóit igyekeztek felkészíteni minden vonatkozásban a mérnöki mesterség nehézségeire. „Nem kell puhán nevelni, hanem ellenkezőleg, a mérnököknek fáradságos munkájára inkább edzeni szükséges őket” – fogalmazták meg a szervezeti szabályzatban. II. József alapító levele viszont azt is hangsúlyozta: „ezután a nyilvános felelküdt mérnökségre egy előjáróság által se vehető fel senki, aki ezen tanulmányokban kiművelve nincs.”

A Mérnöki Intézet első évtizedeinek jelentősebb hallgatói közül elsőként a Veszprém városában dolgozó vízépítő mérnök Tumler Györgyöt, s fiát, Henriket említem. Irányításukkal a veszprémi várba vízvezetékeket építettek, majd a Marcal folyót szabályozták. 1786-ban Balatonfüreden fürdőház építését javasolták. Röviddel ezután mint budai vízépítővel találkozunk velük.

A Mérnöki Intézet kiváló hallgatója volt Vedres István (1765–1830), aki 1786 és 1821 között Szeged város mérnöke volt. Egyik legnagyobb terve: „A Tiszát a Dunával összekötő új hajózható csatorna” (1805). Mint városi mérnök, a környék számos mocsarának lecsapolási tervét készítette el. Róla Vedresházának nevezték el azt a 3600 holdas mocsaras területet, amelyet az ő vezetésével és tervei szerint tettek termővé. Nem csupán a mocsarak lecsapolásával foglalkozott.

Megtervezett egy országos gabonarakartát, a szegedi téli kikötőt és hajógyárat, valamint a már korábban említett csatornázási terv mellett egy országos csatornahálózatot.

Beszédes József (1787–1852) az Esterházy család uradalmi mérnöke volt, s e minőségében végzett vízrendezési munkálatokat Tolna, Veszprém, Komárom, Pozsony és Nyitra megyékben. 1816-tól a Sárvíz-szabályozás igazgató mérnöke, majd irányította a Sió és a Kapos vízrendezését. 160 000 hektárt ármentesítettek. Ő irányította az első ipari célú csatornának (1833–1840), az Arad megyei fehérvörösi Nádor-malom csatornának a megépítését, és szabályozta először a Balaton vízszintjét. Terveket készített a Fertő és a Hanság vízrendezésére.

Nagy múltú székely nemesi családból származott a legismertebb Institutum Geometricum-i diák, Vásárhelyi Pál (1795–1846). 1816 őszén szerzett mérnöki oklevelet, s lett Zemplén, majd Veszprém megye mérnöke. Huszár Mátyás mellett a Duna-felmérés munkatársa. Fő műve a Tisza szabályozási tervének elkészítése.

S a tanárok? Horváth János a fizika és mechanika, Mitterpacher József a felsőbb mennyiségtan, Dugonics András az elemi mennyiségtan és alkalmazott mechanika, Mitterpacher Lajos a természetrajz és fizikai földrajz, Rausch Ferenc a felsőbb alkalmazott matematika tanára volt, aki 1792-ben betöltötte az egyetem rektori tisztét. A következő században is kiváló tanárok működtek az intézetben. Az első mérnöki oklevelet 1785-ben adták ki geometer approbatus (felavatott mérnök) megjelöléssel. Mivel a Mérnöki Intézet a tudományegyetem keretei között működött, az okleveleket a tudományegyetem bölcsészeti kara állította ki. A Mérnöki Intézet helyiségeinek az óbudai káptalan házat, az ún. dézsmaházat jelölték ki, s vették meg. A 19. században újabb épületekben kapott helyet.

A 19. század első fele a reformkor kora, amely a nemzeti nyelv, kultúra, művelődés ügyének felkarolása mellett a technikai kul-

túra, a hazai ipar létrehozásának százada, az általunk vizsgált kor támpillérein lépett tovább.

*

Németh József (1938–2019) címzetes egyetemi tanár a hazai tudomány- és technikatörténet kiemelkedő személyisége volt. 1963-ban kapott középiskolai tanári diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán, 1976-ban a történelemtudomány kandidátusa lett. 1997-ben PhD-fokozatot szerzett műszaki tudományból. 1963-tól több mint ötven éven át oktatott a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen, közben néhány évig a Budapesti Történelmi Múzeum főigazgató-helyettese volt. Évekig vezette az MTA Tudomány- és Technikatörténelmi Komplex Bizottságát. Németh József professzorra az egyik kiállítás-megnyitó beszédének közlésével emlékezünk, amelynek kéziratát még halála előtt juttatta el szerkesztőségünkbe.

Polcra való

– főszerkesztői könyvajánlók –

A kötet – egy 2017-es nemzetközi történetészkonferencia előadásai alapján – a Magyarországot is magában foglaló régió szovjetizálásának feltevéleit, szimbólumait és szimptomáit járja körül. Ehhez tizenegy referátum szolgált alapul: négy magyar, két-két cseh és lengyel, továbbá egy-egy amerikai, olasz és orosz történész. A legújabb tudományos eredmények felhasználásával készült fejezetek között helyet kapott a csehszlovák-lengyel-magyar komparatív elemzést tárgyaló előadás, valamint a Szovjetunió céljai és térnyerésének anatómiája. Az egyes országok politikatörténelmi áttekintései Jugoszlávia, Csehszlovákia, Lengyelország és Románia sajátosságait tárgyalják, magyar viszonylatban a paraszti alkalmazkodás kérdésköre tűnik föl. Elgondolkodásra késztet Kovács Béla, Stanislaw Mikolajczyk és Jan Masaryk tragédiába torkolló pályája. A megnyíló orosz levéltárak újonnan feltárt forrásai rendre más megvilágításba helyezik az eddig tényként kezelt összefüggéseket, márpedig a gyorsan változó korabeli történelmi periódusban heteknek, napoknak, sőt olykor óráknak is döntő szerepe lehetett. A téma messze nincs még lezárva.

Sztálin árnyékában. A szovjet modell exportja Kelet-Közép-Európába (1944–1948). Szerkesztette: Mitrovits Miklós. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2018. 302 o. ISBN 978-615-5674-58-7

alkajait személyesítik meg. S e szerepeket rendszerint ő maga játszotta: a *Sose halunk meg* Gyuszi bácsiját, a *Szamba* Nagyottóját, a *Csocsó, avagy éljen május elseje!* Csomai Gusztávját. Korábban, amikor még „csak” színész volt, változatos tematikájú filmek fémjelezték pályáját, mint a *Pókfoci*, *A trombitás*, az *Egészséges erotika*, a *Csók*, *Anyu* vagy a *Csapid le csaci*. Ezekkel párhuzamosan, a kaposvári társulatban szintén emlékezetes színpadi alakítások fűződtek a nevéhez (*Az öngyilkos* című Erdman-komédia főszerepében magam is láttam a 80-as évek végén, fergetes volt). Az egyes szám első személyben írt memoár hangvétele könnyed, történetmesélése ironikus, benne számos vidám vagy keserű epizóddal. Vannak miniportrék nagy hatású művészkollégákról, akik rendezőként, forgatókönyvíróként, színészként, zeneszerzőként alakították vagy kísérték pályáját; rosszat senkiről sem ír. Nem politizál, de a társadalmi légkör alakulása azért nyomon követhető, mondjuk így: a huszadik század első fele, színházi alulnézetből.

Koltai Róbert: Sose halok meg? Az első 75. Jaffa Kiadó, Budapest, 2018. 344 o. ISBN 978-963-475-122-9